

SZEMLE

KOVÁCS GÁBOR

A Bibó István Szellemi Műhely

Az 1980-as évek végén, az 1990-es évek elején Bibó István nevét gyakorta emlegették; nem csupán tudományos publikációkban hivatkoztak rá sűrűn, hanem sajtóban, rádióban, televízióban, az akkortájt újjászerveződő közéletben is. Sokan már Bibó-reneszánshról beszéltek. Úgy tűnt, hogy életművére, szellemi és morális teljesítményére nemcsak a magyar társadalomtudománynak, hanem a politikának – utóbbin a köz dolgairól való együttes gondolkodást és cselekvést értve – is szüksége van. A rendszerváltás mézeshetei (hónapjai) múltán aztán hamarosan világhossá vált, hogy Bibó integráló jellegű, a rossz alternatívákat felszámolni akaró személyiségével és munkáival a régi szembenállásokba meglepően gyorsan belemerülő magyar közélet nem tud és nem is akar bármit is kezdeni.

A Bibó István Szellemi Műhely gyökerei ezekbe az évekbe, a 90-es évtized elejére nyúlnak vissza. 1992. november 5–7. között Szegeden Dénes Iván Zoltán kezdeményezésére a legkülönbélebb szakterületek szakemberei gyűltek össze, hogy ki-ki a saját szakmája szemszögéből értelmezze Bibó István életművét. A meglepően nagy számban megjelenő érdeklődők történészek, szociológusok, filozófusok, jogfilozófusok, klasszika-filológusok és írók Bibó-értelmezéseit hallhatták. A konferencia anyaga a következő évben, 1993-ban *A hatalom humanizálása. Tanulmányok Bibó István életművéről* (Pécs, Tanulmány Kiadó) címmel kötettté formálva is megjelent. Ennek előszavában Dénes Iván Zoltán a szűkebben vett szakmai szempontokon túlmenően a következőkben jelölte meg a bibói *oeuvre* aktualitását: „(...) a birodalom és az általa fenntartott rendszerek összeomlása után elmaradt az emberi méltóság forradalma, a nyomasztó és hazug tekintélyek alóli felszabadulás élménye. (...) a szabadság ügye és a közösség ügye akkor lesz egy ügy, ha mi magunk szembenézőnk saját úrhatnám szolgareflexeinkkel és szabad (tehát fele-

lős) emberekké válunk. Olyanokká, akik nem csupán elutasítják azt, hogy az úr és szolga szerepei között válasszanak. Olyanokká, akik a saját és a mások görceit fel tudják oldani.”

A későbbiekben kiderült, hogy a szegedi konferencia és azt ezt követő kottet jó alapot jelentett egy tartósnak bizonyuló szakmai műhelymunkához. 1996 őszén Dénes Iván Zoltán ösztönzésére – aki azóta is a vállalkozás vezetője és spiritus rectora – a könyv szerzői közül jónéhányan összegyűltek és elhatározták egy olyan szellemi műhely megalapítását, amely Bibó István életművének, továbbá a magyar politikai eszmetörténeti tradíciónak a feldolgozását és az egyetemes eszmetörténet kontextusában való elhelyezését tűzi ki céljául. Az „alapító atyák” különböző generációkat és tudományterületeket képviseltek. Jelen volt többek között Litván György történész, Bibó egykori fogolytársa és barátja, Kende Péter, az a politikai szociológus szakember, aki a berni Bibó-kiadás egyik szerkesztője volt, Dénes Iván Zoltán eszmetörténész, az életmű egyik legrégebbi kutatója, a fiatalabb generációk képviselői közül Balog Iván szociológus és Kovács Gábor filozófiatörténész. A későbbiekben a Műhely több állandó taggal bővült. Állandó tagok: Percz László, a magyar filozófiatörténet kutatója, Lányi Kamilla közgazdász, Fekete István mérnök, a Bibó-életmű alapos ismerője, valamint a 20–30-éves egyetemista vagy frissen diplomázott, doktori disszertációján dolgozó legifjabb generáció kutatói: Trencsényi Balázs, Péntes Ferenc, Tóth László, Lugosi András, Rác Sándor, újabban pedig Cserne Péter, Tattay Szilárd. A Műhely működésével kapcsolatos nem kevés szervezőmunkát az Alapítvány egyik kurátora, Nagy Erzsébet végzi nagy ügyszeretettel és kitartással.

A résztvevők alapvető célja az volt, hogy egy olyan tudományos műhelyt hívjanak életre, amely a hivatalos magyar tudományos élet keretein kívül, annak bürokratikus korlátait meghaladva kíván demokratikus szocializációs mintát közvetíteni. A Műhely támogatására a Műhely tagjai létrehozták a *Szellemi Köztársaságért Alapítványt*. Ennek alapító okirata a következőkben jelöli meg a követendő célokat:

- a demokratikus viselkedési, magatartási és közéleti kultúra, a pozitív egyéni és közösségi magatartásminták, az egyenrangú emberi kapcsolatok feltételei, az együttműködési készségek fejlesztése;
- a *Bibó István Szellemi Műhely* kiemelt támogatása;
- Bibó István életművének, szellemi örökségének feldolgozása, illetve az ehhez kapcsolódó tudományos tevékenység, kutatás végzése, támogatása;

- az európai és észak-amerikai szellemi örökség, a zsidó-keresztény alapozottságú demokratikus politikai kultúra, az euroatlanti gondolat tudományos igényű népszerűsítése, az Európai Unióval kapcsolatos kutatások ösztönzése;

- a totalitárius rendszerekkel és a terrorizmussal szembeni demokratikus összefogással, így az Észak-atlanti Szerződés (NATO) szervezetével összefüggő kutatások elősegítése;

- a kisebbségi léttel, a kollektív jogokkal kapcsolatos európai kérdések feltárása;

- a XIX–XX. századi észak-amerikai, európai és magyar demokratikus eszmetörténeti örökség ápolása, feldolgozása, összehasonlító vizsgálatok elvégzésének ösztönzése;

- az előző pontokban célként meghatározott témákban tudományos konferenciák, tanulmányi napok szervezése, lebonyolítása;

- az Alapítvány céljainak megvalósítása során összeállított és megírt könyvek, jegyzetek, tanulmányok megjelentetése, kiadása és az ezzel kapcsolatos feladatok elvégzése;

- a kiadott könyvek médiában, nyilvánosság előtti bemutatása, könyvbe-mutatók szervezése, lebonyolítása, és az ehhez kapcsolódó munkák ellátása.

A Bibó István Szellemi Műhely az 1996–2002 közötti időszakban Bibó István életművének feldolgozását, tanulmánykötetek kiadását, illetve monográfiák megírásának inspirálását és támogatását, másrészt a bibói életmű eddig kiadatlan szövegeinek kritikai kiadását tűzte ki elsődleges célként. Kezdetől fogva világos volt, hogy ez hosszú távú, rendszeres és összehangolt munkát igényel. Az eltelt évek során a munkarend úgy alakult, hogy a tagok és a meghívott résztvevők havi rendszerességgel találkoznak (jó ideje a Goethe Intézetben, a hónap első csütörtökén) és minden alkalommal megbeszélnek két tanulmányt, amelyek valamilyen módon kapcsolódnak a Műhely kutatási programjához. Ezek a dolgozatok nem kizárólag a Bibó-életművel foglalkoznak, témájuk felöleli a magyar és egyetemes politikai eszmetörténet legkülönbözőbb tárgyköreit. Az összejöveteleken nemcsak a tagok írásainak megvitatása történik; a Műhely nyitott bármely szerző számára, az egyetlen elvárás az, hogy a munka eleget tegyen a szakmai igényesség ismérveinek. A dolgozatok opponenseiként a Műhely neves szakembereket kér fel. Egy-egy ülésen a szerzők röviden ismertetik munkájuk gondolatmenetét, ezt követően az opponensek mondják el véleményüket, végül pedig nyílt vita következik. Hosszabb távon kialakult egyfajta működési stratégia: a tevékenység eddigi

gerincét alkotó Bibó-kutatás eredményeinek ismertetése egymást követő konferenciákon történt meg, a kutatási periódusokat pedig tanulmánykötetek zárták le. A Műhely gondozásában eddig megjelent kötetek: *A szabadság kis körei. Tanulmányok Bibó István életművéről*. Osiris Kiadó, 1999.; *Megtalálni a szabadság rendjét. Tanulmányok Bibó István életművéről*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2001.; Dénes Iván Zoltán: *Eltorzult magyar alkot. Bibó István vitája Németh Lászlóval és Szekfű Gyulával*. Osiris Kiadó, Budapest, 1999.; *Uő: Európai mintakövetés - nemzeti öncélúság. Értékvilág és identitáskeresés a 19–20. századi Magyarországon*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2001. A Műhely működésének sikerét tehát az eddig megjelent tanulmánykötetek, valamint a két monográfia bizonyítják, de a Műhely ösztönzésére jelenleg is számos további monografikus igényű dolgozat készül, melyeknek megjelenése a közeljövőben várható. A Műhely által szervezett legutóbbi konferenciák: a 2000. február 4–5-én Budapesten a Goethe Intézetben tartott konferencia, amelyen a *Megtalálni a szabadság rendjét* című tanulmánykötet anyagainak megvitatása történt meg, valamint az ugyancsak Budapesten 2001. október 10–12. között lebonyolított, illetve a Debreceni Egyetem Jog- és Államtudományi Intézetével közösen 2002. április 19–20-án tartott debreceni konferencia. 2001 októberében a Műhely több kutatója előadást tartott az olaszországi Trentóban összehívott nemzetközi Bibó-konferencián.

Mivel a tanulmánykötetek megjelenésével a bibói életmű már nagyon is időszerű feldolgozása lényegében megtörtént, így a Műhely a továbbiakban új célt tűzött ki maga elé: a közeljövőben olyan interdiszciplináris tudományos kutatócsoporttá szeretne válni, amely az európai és a magyar felsőoktatás megújításának is alapjául szolgáló *Bolognai Nyilatkozat* célkitűzéseit vállalja fel. Ebben a vonatkozásban a legújabb fejlemény az, hogy az MTA Irodalomtudományi Intézete 2002. szeptembere óta helyet biztosít a Műhely számára. Ugyancsak lényeges előrelépés e tekintetben a Debreceni Egyetemmel kötött együttműködési szerződés.

A Bibó István Szellemi Műhely másik deklarált célja a továbbiakban is egy olyan demokratikus szocializáció meghonosítása Magyarországon, amelyben nem függőségi viszonyok és érdekcsoportok határozzák meg az egyének helyzetét, hanem az egyenrangúságon alapuló együttműködés szándéka. Ebben az együttműködésben pedig egyetlen kritérium van csupán, ez pedig a teljesítmény. A cél az, hogy a Műhely keretein belül végzett tudományos munka segítségével fel lehessen oldani az elmúlt évtizedek magyar és kelet-európai történelmének nagy teherterét jelentő közösségi traumákat (po-

litikai diktatúrák), melyek megnehezítik a demokratikus közösségi gondolkodás és magatartás kifejlődését. A Műhely eddigi, hét éves története bizonyítja ennek a típusú szocializációnak a megvalósíthatóságát és inspiráló hatását, hiszen a Műhely munkájában kiemelkedő teljesítményt nyújtó, tapasztalt kutatóktól, tanszékvezető egyetemi tanároktól kezdve PhD-hallgatókig és egyetemistákig (akik között budapestiek éppúgy vannak, mint vidékiek és külföldiek) mindenki egyenrangú félként vesz részt.

STEFANO BOTTONI

Széljegyzetek egy konferenciához

2002. október 3–6. között alkalmam volt részt venni Bukarestben a *Romania and the Warsaw Pact, 1955–1989* (Románia és a Varsói Szerződés, 1955–1989) című nemzetközi konferencián, melyet a washingtoni *Woodrow Wilson International Center for Scholars* által irányított *Cold War International History Project* (CWIHP), a zürichi *Center for Security Studies and Conflict Research* és a bukaresti *Institutul pentru Politică de Apărare și Istorie Militară* közösen szervezett.¹

Mielőtt a munka menetét leírnánk, és az eredményeket elemeznénk, érdemes szót ejtenünk a konferenciát finanszírozó intézményről és a szervezés körüli nehézségekről.

A CWIHP 1991-ben indult Voitech Mastny, a kiváló történész irányításával, azzal a céllal, hogy a hidegháború és a kelet–nyugati kapcsolatok történetének megértéséhez szükséges, korábban hozzáférhetetlen primér forrásokat világszerte elérhetővé és használhatóvá tegye a kutatók számára.² A pro-

1 A munkában olyan jelentős külföldi kutatók mellett, mint Voitech Mastny, Christian Ostermann (a CWIHP jelenlegi igazgatója), Dennis Deletant és Békés Csaba, részt vettek az utóbbi évtized legaktívabb román jelenkorkutató történészei (Mihai Retegan, Ioan Scurtu, Ioan Chiper, Liviu Țirau, Virgiliu Țarau, Marius Oprea, Lavinia Betea, Dan Cătănus), politológusok (Stelian Tănase, Andrei Miroiu, Adrian Nicolescu), a legfontosabb romániai levéltárak igazgatói – Mihai Corneliu Lungu (Román Nemzeti Levéltár), Dumitru Preda (a Külügyminisztérium levéltára), Gheorghe Onișoru (a CNSAS, a Securitate levéltárának tanulmányozására alakult nemzeti bizottság) és Alexandru Oșca (a Honvédelmi Minisztérium levéltára) –, valamint egy hadtörténészekből álló népes delegáció (Mihail E. Ionescu – a bukaresti intézet igazgatója, Petre Otu, Alexandru Duțu, Vasile Popa).

2 A CWIHP honlapjáról (<http://cwihp.si.edu>) ingyen letölthetők a legújabb levéltári kutatásokról szóló vitaanyagok (*working papers*). A magyar közönség előtt leginkább érdeklődésre számot tartók közül érdemes kiemelniük: Csaba Békés, „The 1956 Hungarian revolution and the world politics” (WP nr. 16), és a legfrissebbeket: Vladimir Tismăneanu, „Gheorghiu-Dej and the

jekt immár tíz éve finanszíroz, illetve nyújt tudományos és logisztikai támogatást levéltári kutatásokhoz az egész világon, különösen Közép-Kelet-Európában, a volt Szovjetunióban és az ázsiai térségben. Számos országban alakultak fiilálék, partner intézetek; többek között Magyarországon a *Cold War History Research* független kutató műhely, Békés Csaba, az '56-os Intézet munkatársa vezetésével. Az erőfeszítéseknek köszönhetően a hidegháborúval és a nemzetközi kapcsolatok fejlődésével foglalkozó történetírás számottevően előrelépett. Románia a NATO és az Európai Unió tagságára jelölt országok közül az egyetlen, amelyben a CWIHP mindmáig nem tudta beindítani a hivatalos tudománnyal való szakmai együttműködés mechanizmusát. Ennek oka az érvényben lévő hivatalos levéltári előírások. Ezek a normatívák a levéltárak felügyeletét a Belügyminisztériumra bízák (a levéltári dolgozók is e szerv alá vannak rendelve). Ahogy Deletant és Mastny a konferencia során több ízben megjegyezte, a kutatók számára – legyenek azok románok vagy külföldiek – az a legégetőbb probléma, hogy amikor a levéltári dokumentumok megtekintésére engedélyt kérnek, *előzetesen* megadott kutatási témához és időtartamhoz kell tartaniuk magukat. Nyilvánvaló, hogy ez a procedura nagyfokú *önkényességre* ad lehetőséget a levéltár személyzetének azon a téren, hogy milyen dokumentumokba enged betekintést, a kutatók jogait pedig *a priori* szűkíti.

E nehézségek ismeretében a konferencia megszervezéséből nagy horde-rejű tudományos esemény lehetett volna. Az a kilátás, hogy Románia beléphet a NATO-ba, mindinkább rákényszerítheti a helyi hatóságokat, hogy – legalább formailag – jobban együttműködjenek a folyamatban lévő nemzetközi kutatási projektekkel. Ostermann nyíltan kimondta, hogy az Egyesült Államok jövődő szövetségese nem tehet úgy, mintha továbbra is szinte teljes mértékben titkosan kezelhetné közelmúltját. A bukaresti kormány hozzájárult azon dokumentumok rendszeres kutatásának a megindításához, amelyek zárolását nemrég oldották fel, és amelyek Romániának a Varsói Szerződésen belül játszott szerepére, nagyobb általánosságban a szocialista tömb bonyolult, olykor ellentétekkel terhes politikai és katonai viszonyrendszerére vonatkoznak. Csaknem két esztendő alatt több száz olyan iratcsomót válogattak át, melyekről azt tartották, hogy fényt derítenek a román kommunista vezetés döntéshozó mechanizmusaira, főleg a vizsgált időszak meghatározó

Romanian Workers' Party: from de-Sovietization to the emergence of national Communism" (WP nr. 37) és János Rainer, „The new course in Hungary in 1953” (WP nr. 38).

pillanataiban (1955 – a Varsói Szerződés létrejötte, 1958 – a szovjet csapatok kivonulása Romániából, 1962–64 – a „független” román külpolitika nyomán támadó belső konfliktusok a Szerződésben, 1968 – szovjet beavatkozás Csehszlovákiában, 1980–81 – a lengyelországi válság). Az volt a cél, hogy elérjék a forrásanyag *kritikus tömegét*, mely által lehetőségessé válik az angolra fordított dokumentumok kiadása egy olyan kötetben, melyet gépelt formában bocsátanak a kutatók rendelkezésére.³ A CWIHP által szervezett konferenciákon ugyanis az a szokás, hogy az eseménynek helyt adó országban már néhány hónappal előbb publikálják az ismeretlen levéltári anyagokat, hogy a résztvevők érdemi vitát folytathassanak a történeti problémákról. Ezúttal a résztvevők sajnálatos és megmagyarázhatatlan módon csak a konferencia második napján kapták meg a román kutatók által legfontosabbnak ítélt dokumentumokat tartalmazó két kötetet.⁴ Így a vita nem is folyhatott a megkapott dokumentációban felmerülő újdonságokról, hanem kényszerűen általánosabb témákra terelődött.

A munka során felmerült vitatémák közül mindenekelőtt a közép-kelet-európai kommunizmus korszakával foglalkozó történeti kutatás állapotát kell kiemelnünk. Míg Magyarországon, a Cseh Köztársaságban, sőt, Bulgáriában⁵ a civil társadalom és a történészek kicsikarták a vonakodó poszt-kommunista apparátusoktól azt a jogot, hogy időbeli korlátozások nélkül férhesse hozzá a kommunizmus és a hidegháború történetének teljes iratanyagához, Romániában nincsenek biztos információik a román politikatörténet számos területével kapcsolatban: ilyen például Ceaușescu magánlevelezése, melynek létezését a konferencián Voitech Mastny ismét megerősítette, viszont a felszólaló levéltári igazgatók mind tagadták, több-kevesebb határo-

3 A dokumentumok zöme a Nemzeti Levéltárból (a Kommunista Párt Központi Bizottságának fondjából), a Külügyminisztérium levéltárából és a Honvédelmi Minisztérium levéltárából valók.

4 M. Munteanu (szerk.): *Romania and the Warsaw Pact. Document reader, I-II*. Az első kötet az 1955–69 közti, a második pedig az 1969–89 közti időszakot öleli fel, összesen 88 dokumentumot közölnek. A kötetek nem tartalmaznak kritikai apparátust, és a válogatás elveit sem magyarázzák. A döntő fontosságú ötvenes évekről mindössze 5 dokumentum szól, s ezek közül kettő (melyek az 1956-os magyar forradalom romániai következményeivel foglalkoznak) már korábban megjelent: M. Retegan – C. M. Lungu (szerk.): *1956. Explozia*. București, Editura Univers Enciclopedic, 1996 (a 48. és 107. dokumentum).

5 Különösen érdekes a bolgár eset. Mastny állítása szerint – amit két jelenlévő bolgár hadtörténész, Sztancso Sztancsev és Dimiter Mincsev megerősített – Todor Zsivkov, a bolgár kommunista párt első titkárának magánlevéltára szabadon kutatható, Interneten történő közreadása folyamatban van.

zottsággal. Nyilvánvaló, hogy Romániában a Ceaușescu-rendszer utolsó tizenöt évében olyan mértékű hatalmi koncentráció ment végbe, hogy gyakorlatilag lehetetlen mélyebben elemezni az ország belső viszonyait és nemzetközi kapcsolatait a volt diktátor titkárságának anyagai nélkül.

Ami a kutatás szabadságának régóta napirenden lévő témáját illeti, a sükettek fura párbeszéde zajlott a résztvevők között: a többszöri sürgetésre, hogy a levéltári kutatást a jog alapjára helyezzék át, a levéltári igazgatók azzal az ígérettel válaszoltak, hogy hamarosan *gyűjteményeket* jelentetnek meg *válogatott* dokumentumokból...

A másik vitatéma Romániának a Varsói Szerződésen belüli helyzete volt, és e sorok írója számára a történészgenerációk közti konfliktus tanulságos példáját szolgáltatva. A vetélkedést az a kérdés váltotta ki, hogy mi volt a valódi súlya és jelentése a kommunista vezetés által a hatvanas években kezdett „függetlenségi” politikának. A „kánon” szerint, amit hadtörténészek fejtettek ki, Bukarest autonómiára irányuló törekvése nem azt jelentette, hogy csökkent volna katonai-politikai lojalitása a Varsói Szerződés irányában. A levéltárakból előkerülő dokumentumok és az Egyesült Államokban gyűjtött anyagok felhasználásával végzett kutatások – különösen Virgiliu Țărau munkája, aki *The beginning of a new relationship: Romania and the United States in the middle of the 60's* (Egy új kapcsolat kezdetei: Románia és az Egyesült Államok a hatvanas évek közepén) címmel tartott előadást – ellentmondásosabb képet mutatnak. Az USA-hoz fűződő kapcsolatok erősödése döntő elem volt a „függetlenségi” politikában, de ugyanakkor egyfajta „kétkulacos” politika kezdetét is jelentette, amit az újabb történészgeneráció tagjai – mint például Liviu Țărau vagy Lavinia Betea – úgy értékelnek, hogy Románia „hűtlen” lett saját szövetségi rendszere iránt. A hadtörténészek ingerült reakciója erre a szakmai ítéletre azt bizonyítja, hogy ha egy értelmezési paradigma rögzült a tudományos életben, azt nem könnyű felszámolni vagy akár módosítani.

Végezetül néhány észrevétel az átadott beszámolókról és a konferencia jelentőségéről. A résztvevőknek kiosztott írásos hozzászólások általában szerény kiállításúak voltak, némelyik nevetségesen rövidre sikeredett (2–3 oldal, a források megjelölése nélkül). Még több aggodalomra ad okot, hogy a felhasznált anyag alapján nem kívánnak következtetést levonni, abban a hitben, hogy az idézett dokumentum önmagát magyarázza. Hangsúlyoznunk kell, hogy a forráshasználatnak ez a sajátos megközelítése meglehetősen gyakori a román tudományos munkákban. A magyar olvasó bizonyára észreveszi ezt, ha a romániai magyar kisebbség 1945 és 1955 közötti történetéről szóló, nem-

rég kiadott dokumentumkötetet lapozgatja, amely bár terjedelmes és információ-gazdag, érdemi bevezető és jegyzetapparátus hiányában szinte haszontalanná válik.⁶

Többször utaltam rá, hogy a konferencia, a maga korlátaival együtt, a jelenkori történetírás területén egyfajta kezdetet jelentett a romániai hivatalos tudomány körei és olyan elsőrangú nyugati partnerek között, mint a CWIHP. Csak remélhetjük, hogy ez a folyamat a román és külföldi tudósok szakmai és emberi kapcsolatának szükségszerű „humanizálásához” vezet: ma is jól érzékelhető, hogy e kapcsolatot csodálkozás, megalázkodás, frusztráció és atavisztikus gyanakvás övezi, ami azokkal szemben nyilvánul meg, akik kívülről jövőként próbálnak hozzáférni az ország múltjának kulcsaihoz.

Fordította: Erdősi Péter

⁶ A. Andreescu – L. Năstasa – A. Varga (szerk.): *Maghiari din România (1945–1955)*. Cluj-Napoca, Centru de resurse pentru diversitate etnoculturală, 2002.

MOLNÁR OLGA BORBÁLA

Regisztrálható-e az identitás?

(A szabad identitásválasztás és a nemzeti hovatartozás regisztrálása)

Az MTA Jogtudományi Intézete és Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete szervezésében került megrendezésre a *Regisztrálható-e az identitás? – A szabad identitásválasztás és a nemzeti hovatartozás regisztrálása* című nemzetközi konferencia 2002. október 7-én és 8-án, Budapesten.

A konferencián számos gyakorlati jelentőségű kérdésről tartottak előadást az identitás megvállalásának, vállalásának, választásának, nyilvántartásának bonyolult problematikájával és az adatvédelemmel kapcsolatban. A konferencia a jogösszehasonlítás szempontjából is kiemelkedő jelentőségű, hiszen nemcsak a magyar kisebbségi helyzetről, illetve annak szabályozásáról kaphattak képet a résztvevők, hanem a szlovén, jugoszláv, román, szlovák és nyugat-európai szabályozás, illetve gyakorlat részletes bemutatására is sor került, amely segíthet a magyar szabályozás újragondolásában.

A konferenciát *Lamm Vanda*, az MTA Jogtudományi Intézetének igazgatója nyitotta meg, és egyben ő volt a délelőtti ülészak levezető elnöke.

Az első előadást *Bragyova András* – az MTA Jogtudományi Intézetének tudományos tanácsadója, a Miskolci Egyetem tanszékvezető tanára – tartotta *Szabadság és kisebbség* címmel. Az előadó a kisebbséghez tartozással kapcsolatban vetett fel érdekes kérdéseket. A problémát az egyén és csoport viszonyában vizsgálta: az egyén nem válhat egy kisebbség tagjává pusztán saját elhatározása révén, hanem ezt a kisebbségi csoportnak is el kell fogadnia. A kisebbséghez tartozás tehát nem pusztán egyéni szabadság.

Mivel minden nemzeti igény uralkodási igény, és minden uralkodás azt jelenti, hogy valaki szabadabb, mint a többiek, ezáltal a nemzeti igény a nem-

zetiségi kisebbséghez tartozók szabadságának korlátozását jelenti. Ez indokolhatja a kisebbségi jogokat, hogy ezek által a kisebbség ugyanolyan szabad legyen, mint a többség. A továbbiakban az előadó beszélt az egyéni és kollektív szabadságról, és az utóbbival kapcsolatban megemlítette a képviseleti igényt. A kollektív szabadság ugyanis mindig képviseleti igényt jelent.

A második előadást *Majtényi László* – a Magyar Köztársaság első adatvédelmi országgyűlési biztosa – tartotta *A kisebbségi hovatartozás nyilvántartása és az adatvédelem* címmel. Előadása kezdetén visszautalt *Bragyova András* előadására, és kifejtette, hogy véleménye szerint az öndefiníció mindenképp tiszteletben tartandó és elfogadott.

Az előadó a kisebbségi összeírások eredetét Jézus születése időpontjára vezette vissza, amikor a Római Birodalomban a zsidókat számlálták össze. A történelmi példák után *Majtényi László* a nyilvántartási rendszerrel kapcsolatos problémákkal foglalkozott. A hatályos magyar jog az állam számára nem teszi lehetővé a kisebbségek nyilvántartását: egyetlen szervnek sincs joga ilyen nyilvántartást vezetni, és ennek látszatát sem szabad kelteni. Ezzel szemben lehetőség van közokiratba foglalni a kisebbséghez tartozást nyilatkozattétel alapján. A probléma abból adódik, hogy nyilvántartás nélkül nincs lehetőség a pozitív diszkriminációra sem. Épp ezért létre kellene hozni az ún. nemzetiségi regisztereket, vagy más ellenőrző mechanizmusokat, amelyek segítségével a kisebbséghez tartozók igazolni tudnák, hogy rendelkeznek a feltételekkel a pozitív diszkriminációhoz. A Magyar Köztársaságban azonban a kisebbségekben félelem él a nyilvántartásokkal szemben.

A következő előadást *Tóth Judit* – az MTA Politikai Tudományok Intézetének tudományos főmunkatársa, a József Attila Tudományegyetem docense – tartotta *Kettős mérce, avagy az identitás megvallásának kötelező és lehetséges esetei* címmel.

Az előadó egy összetett problémakört mutatott be, amelyet jogszabályok részletes elemzésével is alátámasztott. Először a nemzeti hovatartozás megvallásának szabadságával foglalkozott. Ahhoz, hogy valaki kisebbségi jogok alanyává válhasson, szükség van a jogalany verifikálására, vagy legalább valószínűsítésére, azonban az azonosítás nem szerepel a jogszabályokban. A probléma vázolása után az előadó felsorolta azokat a jogviszonyokat, ahol a nemzeti, illetve etnikai hovatartozás megvallására sor kerül. Ilyen jogviszonyok például a népszámlálás, a statisztika; személyes adatok kezelése; a névhasználat, az anyakönyvezés; a személyes okmányok kiadása; a választójog; a gyermekvédelem; az oktatás stb. A hosszú felsorolás és az egyes jogviszonyok rövid áttekintése után az előadó arra a következtetésre jutott, hogy a szabályozás héza-

gos, felemás és esetleges; a jogok alanyainak azonosításáról általában nem rendelkezik, ezáltal elmosza a határt a bárki számára elérhető jogok és a csak kisebbségek számára elérhető jogok között.

Tóth Judit különbséget lát a kisebbséghez való tartozás megvallása és nyilvántartása terén abból a szempontból, hogy az illető milyen állampolgárságú, illetve nemzetiségű. A mérce úgy tűnik kettős, holott ugyanarról a szabadságról van szó. A hazai kisebbségek jogaihoz bárki hozzáférhet, mert nem azonosítják a jogalanyokat (épp védelmük érdekében!), a külföldiektől viszont néha megkövetelik a származási regisztrációt, és csak kivételesen, hatósági mérlegelés alapján élvezhetnek bizonyos kedvezményeket kisebbségiként. A külföldieken belül a határon túli magyarok helyzete önálló esetsoportot jelent, mivel nekik magyar nemzetiségűnek kell vallaniuk magukat, amennyiben kedvezményekhez akarnak jutni.

Ez a felemás, többes mércét alkalmazó szabályozás sérti a jogbiztonságot és az alapjogok érvényesítését. Épp ezért ki kell alakítani egy olyan törvényi szintű modellt, amelyet a kiszámíthatóság, az elvek és mércék egységessége jellemez, és amelyben a jogviszonyok közötti eltérések az ésszerűség keretei között maradnak.

A délelőtti ülészak utolsó előadását *Kaltenbach Jenő* – a Magyar Köztársaság Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosa – tartotta *Szabad identitásvállalás vagy identitásválasztás szabadsága* címmel. Az előadó szerint a probléma abban rejlik, hogy a magyar szabályozás következtelen, homályos, az egyén és közösség kapcsolata rendezetlen. A kisebbségek még mindig stigmaként fogják fel a hovatartozást. Ezt az előadó egy példával illusztrálta, mely szerint a népszámlálás alapján 190 ezer cigány él Magyarországon, míg a legszerényebb becslések szerint is ez a szám 500 ezer.

A magyarországi kisebbségekre vonatkozó szabályozás meglehetősen kollektivistikus. Az alkotmány 68. §-a végig nemzeti és etnikai kisebbségekről beszél, azonban ez így nem individuális jog, sőt az is következhetne belőle, hogy a kisebbség csak együtt gyakorolhatja ezeket a jogokat. Az alkotmány 70. § (1) bekezdése a választójog terén fogalmaz meg vitatható szabályt, amely alapján a Magyar Köztársaság területén élő minden nagykorú magyar állampolgárnak joga van ahhoz, hogy a kisebbségi önkormányzati választásokon választható és választó legyen.

A problémát tovább súlyosbítja, hogy úgy tűnik, mintha a választójogi törvény nem ismerné az alkotmányt és a kisebbségi törvényt. Az egymásnak ellentmondó szabályok folytán nem beszélhetünk jogállami megoldásról.

A szabályozás elégtelen, de a gyakorlat az országgyűlési biztos véleménye szerint még kedvezőtlenebb. Ezt jelzi az is, hogy az előző választáson a szavazatok 30%-a volt érvénytelen, míg ez a szám a „normális” választásokon egy-két ezrelék. Az előadó megoldást keresve a problémára felvetette az objektív identifikáció lehetőségét, amely jól működik Finnországban és Dél-Tirolban. Ez nem azonos az ő értelmezése szerinti regisztrációval, amin ő azt érti, hogy a hovatartozás bekerül a személyi okmányokba. Szerinte az azonosítás ellátására az országos kisebbségi önkormányzatok a legalkalmasabbak, bár kifejezte kételyét a tekintetben, hogy mindez a választások után is így marad.

Az első ülészakot élénk vita követte, amely akörül forgott, hogy milyen szervezetet lehetne feljogosítani a kisebbségekhez való tartozás regisztrálására. *Kaltenbach Jenő* ezt a jogkört az országos kisebbségi önkormányzatokhoz telepítené. Ezzel szemben *Majtényi Balázs* úgy vélte, hogy ettől eltérő megoldási javaslatot kell találni. Azt tartaná a helyes logikai sorrendnek, ha előbb lenne a regisztráció, s csak ezt követően a már az új szabályozás alapján létrejövő országos kisebbségi önkormányzatokat ruházhatná fel a jogalkotó különböző jogosítványokkal (például a nyilvántartások kezelésének a jogával). A vitában a jelenlevő országos kisebbségi önkormányzatok vezetői *Kaltenbach Jenő* álláspontjára helyezkedtek. Ezt követően vita alakult ki a nemzeti kisebbséghez tartozás objektív kritériumainak megállapításáról. Az objektív kritériumok bevezetésével szemben *Halász Iván* fenntartásait fogalmazta meg: az elvi tarthatatlanságuk mellett rámutatott néhány ezzel a megoldási móddal kapcsolatos kísérlet visszáságára. A hozzászóló a kisebbségi önkormányzati választásokon részt venni szándékozó állampolgárok regisztrálása mellett foglalt állást. Véleménye szerint el kell ugyanis választani egymástól a szabad identitásválasztáshoz való jogot – mint egyéni jogot – és a kisebbségi képviselőkhöz való jogot – mint kollektív jogot. A kollektív jogok megadásáról szóló döntésénél a jogalkotónak tudnia kell arról, hogy milyen nagyságú az adott közösség.

A vita néha kissé elszakadt a konferencia voltaképpeni témájától, amit *Korhecz Tamás* – Tartományi Kisebbségügyi Titkár, Vajdaság – visszaterelt az eredeti mederbe azzal, hogy hangsúlyozta: a kisebbségi képviselőlet célja, hogy a kisebbség érdekét védje a többséggel szemben.

A délutáni ülészakot *Bragyova András* vezette le. Az első előadást *Szarka László* – az MTA Kisebbségkutató Intézetének igazgatója – tartotta *Információs önrendelkezés és a regisztráció a kedvezménytörvény gyakorlatában* címmel. Az elő-

adó beszélt az információs önrendelkezés és a regisztráció kérdéseiről a státustörvény gyakorlatában, illetve utalt a státustörvénnyel kapcsolatos napi fejleményekre, s ennek kapcsán kitért a Magyarország és Szlovákia között zajló jogi és politikai vitákra. Ezt követően *Szarka László* ismertette a magyar igazolvány kiállításával kapcsolatos eljárás menetét, s beszélt az ehhez szükséges személyes adatokról. Az előadó a HTMH által rendelkezésre bocsátott friss statisztikai adatok alapján beszámolt a magyar igazolványt igénylők létszámáról, majd utalt a kérdéskörrel kapcsolatos adatvédelmi szabályozásra is.

A következő előadást *Majtényi Balázs* – az MTA Jogtudományi Intézetének tudományos segédmunkatársa – tartotta *A kisebbségek autonómiája és a regisztráció* címmel. Az előadó előbb általánosságban beszélt a kisebbségek személyi és területi elvű autonómiájáról, majd kitért a nemzetközi jognak a kisebbségek autonómiájára utaló szabályaira, s ezeknek a szabályoknak a jogi jellegére, valamint azokra az elméletekre, melyek különbséget tesznek a belső és a külső önrendelkezés joga között. Az előadó ismertetett olyan a személyi és a területi elven szerveződő autonómia modelleket (a dél-tiroli modellt és a Skandináviában élő lappok autonómiáját), melyek talán választ adhatnak a „Regisztrálható-e az identitás?” kérdésre. *Majtényi Balázs* végül kifejtette azt a személyes véleményét, hogy a kisebbségekhez tartozó személyekhez kötődő autonómiamodellek a fogalmi előfeltétele, hogy az államnak vagy a kisebbségi szervezeteknek tudomása legyen arról, kik is tartoznak az adott kisebbséghez. Ha a regisztráció Kelet-Közép-Európában a negatív történelmi tapasztalatok miatt mégsem lenne megvalósítható, akkor a személyi elvű autonómia helyett más megoldási módokat kell találni.

A délutáni harmadik előadást *Zsigó Jenő* – szociológus, a Roma Parlament elnöke – tartotta *A választható és a választhatatlan identitás* címmel. Kitért a még a kisebbségi kerekasztal-tárgyalásokon a regisztrációval kapcsolatosan elhangzott álláspontokra. Kifejtette, hogy ő már ekkortájt – különböző roma szervezetek képviselőjeként – szorgalmazta a kisebbségi nyilvántartások létrehozását, másokkal ellentétben, akik azt ma már szintén támogatni látszanak. Ehhez hozzátette, hogy a regisztrációt a romákon már Isten elvégezte. Az előadó – mint mások is a konferencia résztvevői közül – alapvető fontosságúnak tartotta, hogy a kisebbséghez tartozók is saját maguk választhassák meg képviselőiket, s arról ne a többségi lakosság döntsön. A szociológus a jelenlegi helyzet abszurditását érzékeltetve utalt arra az – akkor még csak – eshetőségre, hogy esetleg a jászladányi polgármester feleségét választják meg majd roma kisebbségi önkormányzati képviselőnek. *Zsigó Jenő* előadásában hivatkozott

arra a tényre, hogy a jelenlegi kisebbségi önkormányzati struktúra kétségkívül a roma kisebbség számára a leghátrányosabb.

A konferencia első napjának utolsó előadását *A kisebbségi önkormányzatok megválasztásának szabályai a szlovén, a magyar és a jugoszláv jogban* címmel *Korhecz Tamás* tartotta. Az előadó a problémát abban látta, hogy a többségi döntéshozatal a többnemzetiségű demokratikus államokban az etnikailag és kulturálisan érzékeny kérdések eldöntésekor a nemzeti, etnikai, nyelvi többség zsarnokságához vezethet. Épp ezért van szükség a korrigáló jogi konstrukciókra, amelyek bekapcsolják a kisebbségek képviselőit, szervezeteit a közhatalmi döntéshozatalba, illetve jogokat és hatásköröket ruháznak rájuk.

A kérdés az, hogy miként válasszuk meg a kisebbségi képviselőket, miként hozzuk létre a kisebbségi szervezeteket, testületeket, annak érdekében, hogy azok valóban képviseljék az adott kisebbséget. Az előadás erre a kérdésre kereste a választ, összehasonlítva a magyar, a szlovén és a jugoszláv megoldást. *Korhecz Tamás* részletesen taglalta az egyes országok szabályozásait, rámutatva a gyakorlati visszasságokra. A magyar szabályozás legnagyobb problémájának az alkotmány 70. §-ában előírt általános szavazati jogban látja, amely elmentésben áll az alkotmány 68. §-ával, amely kimondja, hogy „*A nemzeti és etnikai kisebbségek helyi és országos önkormányzatokat hozhatnak létre*”.

A három kisebbségi konstrukció vizsgálata után az előadó arra a következtetésre jutott, hogy azok számos tekintetben hasonlítanak egymásra, eltérés a tekintetben van, hogy a választási szabályok mennyire biztosítják az általuk megválasztott kisebbségi önkormányzatok legitimitációját, képviseleti kapacitását.

Korhecz Tamás előadásának végkövetkeztetése szerint a kisebbségi önkormányzatok legitimitásához az is szükségeltetik, hogy a választásaikon csak az adott kisebbséghez tartozók vegyenek részt, és ők tömegesen, szabad akaratukból valóban részt is vegyenek a választásokon.

A délutáni ülészakot is hozzászólások és vita zárta. A vitában egy hozzászóló azt a kérdést intézte *Zsigó Jenő*hez, hogy a romák miért nem használják ki a demokratikus jogállam által kínált lehetőségeket, s miért nem vívják meg azt a polgári jogi harcot, amit például Amerikában a feketék. Az előadó válaszában kifejtette, hogy nem kívánják évtizedek elteltével ezt a küzdelmet újra kezdeni, s hisznek az emberi jogok védelmében, a nemzetközi és közösségi jogi szabályozásban, és abban, hogy az eltelt évtizedek alatt fejlődött a világ.

A másnapi – 2002. október 8-án tartott – ülészakon a levezető elnök *Szarka László* volt. Az első előadást *Halász Iván* – az MTA Jogtudományi Intézetének tudományos munkatársa – tartotta. *Az 1905-ös morvaországi kiegyezés* –

kísérlet az „objektív alapú” nemzeti kataszter létrehozására címmel. Az előadó az alapvetően jogtörténeti megközelítésű előadásában bemutatta az 1905. évi morvaországi cseh–német kiegyezést, amely során a két etnikum külön-külön választói névjegyzéket hozott létre, valamint a tartományi gyűlésben beöltendő képviselői helyeket előre kettéosztották egymás között. Ezzel a kompromisszummal ugyan részben sikerült kiiktatni a durva nemzeti agitációt a tartományi választási kampányokból, de más téren viszont újabb problémák keletkeztek. Az 1905. évi kiegyezés egyik sajátossága ugyanis az volt, hogy objektív alpra próbálta helyezni a nemzetiségi hovatartozást. A választók besorolását a névjegyzékekbe a helyhatósági szervek végezték saját adataik és ismereteik alapján. Ebből több vita keletkezett, amelyek végső soron a bécsi közigazgatási bíróság előtt végződtek. A bíróság viszont megpróbálta meghatározni az egyes nemzetiségekhez való tartozás objektív kritériumait, mégpedig azon az alapon, hogy ki milyen nyelven beszél, hová járhatja gyerekeit, milyen a baráti társasága, milyen kocsmákba jár stb. Konklúzióként *Halász Iván* azt vonta le, hogy a nemzeti hovatartozás regisztrálása az ún. objektív kritériumok alapján is meglehetősen szubjektív tud lenni, és nem biztos, hogy ez az út a legjárhatóbb a mai jogszabályok módosítása során.

A következő előadást – melynek címe *A nemzeti hovatartozás regisztrálásának szlovákiai szabályozása – Jarábik Balázs* – a Kalligram Alapítvány Jogi Elemzőközpontjának kutatója – tartotta. Az előadó elmondta, hogy Szlovákiában sem az alkotmány, sem más törvény nem szabályozza a kisebbségek fogalmát, és a törvényes szabályozás hiánya a kisebbségi lét időnkénti identifikációs vitájához vezet.

Az előadó a nagy vitákat kirobbantó kedvezménytörvényt az évtized egyik legnagyobb hatású magyar–magyar együttműködést elősegíteni kívánó kezdeményezésének nevezte. A magyar igazolványt kérelmezők száma alapján a közpolitikailag aktív szlovákiai magyarság számát 50 ezerre becsülte.

A szlovákiai magyarság előtt álló két legfontosabb feladatként a kisebbségi érdekvédelem és a közösségépítést jelölte meg. A kisebbségi jogvédelmet illetően Szlovákiában a legnagyobb hiányosságot a kisebbségi oktatás és kultúra finanszírozásának politikához kötöttsége, a jogilag nem garantált kisebbségi intézményrendszer, és a kisebbségi nyelvhasználat jelenti. *Jarábik Balázs* előadását az új szlovák adatvédelmi törvény bemutatásával zárta, amely 2002. szeptember 1-jén lépett hatályba. Beszélt a törvény felépítéséről, az adatfeldolgozás során alkalmazott szabályokról és külön kiemelte a személyes adatok védelmét. A törvényhozó az etnikai hovatartozást a személyes adatok speciális kategóriái között helyezte el.

A konferencia utolsó előadását *Fábián Gyula* – a kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem adjunktusa – tartotta *Az identitásválasztáshoz való jog Romániában a lakosság-nyilvántartás tükrében* címmel. Az előadó a kisebbségvédelem magjának az identitáshoz való jog biztosítását tekinti. Ahhoz, hogy egy kisebbség védelemben részesüljön léteznie kell, rendelkeznie kell „továbblétezési tudattal”, és a kisebbséghez tartozóknak ki kell nyilvánítaniuk hovatartozásukat. Ez utóbbi azonban csak demokratikus jogállamban kockázatmentes.

Romániában az alkotmány 6. §-a biztosítja az identitáshoz való jogot, de a gyakorlatban számos probléma merül fel. Így az előadó példaként említette a csángó-magyarok esetét, akik számára tiltott az identitáshoz való jog, ha magyaroknak vallják magukat.

A népszámlálások vonatkozásában felmerül az identitás-bevallással kapcsolatban néhány igen komoly probléma. Így például a nemzetiségeket csak számmal jelölik, ami ellenőrizhetetlenné teszi a számlálóbiztos feljegyzéseit az identitását bevalló számára. A visszaélések gyakoriak, és a kolozsvári polgármester a magyar kisebbség megfélemlítésétől sem riadt vissza. A számlálóbiztosok a kétértelmű, megtévesztő kérdésekkel zavart keltenek, mikor például szembeállítják a különböző vallási és etnikai identitást. A lakosság-nyilvántartás szintén hátrányos szabályokat tartalmaz a kisebbségek vonatkozásában.

Előadása végén *Fábián Gyula* összegezte a romániai helyzetről mondottakat: Romániában passzív, megtűrő kisebbségpolitika folyik, amely ismeri a kötelező identitásregisztrálást (pl. katonakönyv), ha az államnak szüksége van erre, és ugyanez fakultatívvá válik, ha általa a kisebbség szerez jogokat. Az identitás mint személyi adat különleges védelemben részesül, de Romániában nincs kisebbségi biztos és adatvédelmi biztos, ezeket a feladatokat is az általános ombudsman tölti be. Egyelőre a kisebbségi választói névjegyzék sem aktuális, mert nem léteznek kisebbségi önkormányzatok.

A konferencia egy kerekasztal jellegű vitával zárult le, amelyben az előadókon kívül hozzászólt *Lamm Vanda*, *Bragyova András*, *Bódig Máttyás*, *Vízy Balázs* és *Véres Péter*. A konferencián felmerült témákat a nemzetközi, illetve európai jog aspektusából vizsgálták meg, felhívták a figyelmet a kisebbségek parlamenti képviselőinek kérdésére.

Összegzésképpen elmondható, hogy a jelenlegi szabályozás módosításának szükségességét illetően konszenzus alakult ki a konferencia résztvevői között, a módosítás részletszabályait illetően viszont már nem volt teljes az egyetértés. A résztvevők általában nyitottnak mutatkoztak a kisebbségek regisztrációja iránt, de természetesen a jogi garanciák szükségességét hangsúlyozták.

MANDEL KINGA

Pillanatkép a Székelyföld-konferenciáról

*Én maradok: magam számára börtön,
mert én vagyok az alany és a tárgy,
jaj én vagyok az omega s az alfa.*

(Babits Mihály: A lírikus epilógja)

Ez év október 4-5-én Csíkszeredában került megrendezésre a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem kétnapos Székelyföld-konferenciája, amely immár harmadik a sorban. Ezek a konferenciák a 100 éve Tusnádfürdőn tartott Székely Kongresszus hagyományait kívánják folytatni.

Céljaiban e rendezvény túlmutatott egy tudományos konferencia elvárásain, ugyanis konkrét ágazati stratégiák és ezekre épülő cselekvési programok kidolgozására vállalkozott Székelyföld gazdasági, kulturális és társadalmi fejlesztése, valamint az egyes térségei közötti kapcsolat és munka összehangolása érdekében.

A magasröptű célok megfogalmazása mellett a konferencia méretei is szemléltetik a szervezők, a Székelyföld 2000 munkacsoport, valamint a Sapientia Egyetem azon szándékát, hogy minél több szakembert vonjanak be a régiófejlesztési stratégiák elkészítésébe. Erre utal az, hogy a kétnapos találkozáson körülbelül 200 meghívott vett részt, és az öt szekcióban közel 130 előadás hangzott el.

Az előadók nagy része már az előző két Székelyföld-konferenciáról ismert, főként erdélyi szakterületek képviselői, egyetemi tanárok, kutatók, valamint a Pécsi Tudományegyetem és az MTA Pécsi Regionális Központjának kutatói. A meghívott előadók másik része a szervezők azon szándékát tükrözi, hogy minden terület képviselőit bevonják e munkálatokba, így előadást tar-

tottak papok, művészek, könyvkiadók, képviselők, a civil szféra, az önkormányzatok, a megyei tanács képviselői. Kétségtől az utóbbiak megszólalásainak némelyike jellegében nagyon eltért a tudományos konferenciákon megszokott prezentációktól, mégis érdekes színfoltot jelentettek.

Az egykori, 1902-es Székely Kongresszust a legnagyobb mértékben a székelyek elvándorlása és az elvándorlás mögött húzóóó alapvető gazdasági, agráripari és erkölcsi-etikai okok foglalkoztatták. *Egyed Ákos* professzor plenáris előadásában, a jelenben átgondolt múlt fontosságát hangsúlyozva, sikerült felvázolni azon párhuzamokat, melyek a száz évvel ezelőtti kongresszus és a jelenlegi konferencia között húzóóódnak. A Székelyföld akkori problémái, mint például a tőke hiánya, a természeti kincsek, a rendelkezésre álló nagyszámú munkaerő kihasználatlansága, a közlekedési infrastruktúra hiányossága, jelenleg is aktuális kérdések. A problémák oka mindig is leginkább gazdasági természetű. A 100 éves dilemma: ragaszkodás a hagyományos székely értékekhez, vagy a nyitás az új felé; az önmagába forduló ösvény követése vagy nyitás a globalizálóóó világ felé?

A nyitóbeszédok az egyetem és a konferencia szerepét, célját járták körül. Ily módon a konferencia főszervezője, a Székelyföld munkacsoport vezetője, *Kolumbán Gábor* azt hangsúlyozta, hogy a konferencia célja a területi tudományok eszközeivel hozzájárulni a Székelyföld fejlesztéséhez. A szekciókon belüli munkák célja a kutatók közötti kommunikáció elősegítése. Jelen konferencia egyik sajátossága azonban éppen a párbeszéd hiánya volt. Az előadásokat nem követték érdembeli hozzászólások, nem alakultak ki parázs viták, melyek segítik a közös gondolkodást, így mindenki a maga gondolataival távozott. Az a néhány (nagyon kevés) hozzászólás, ami elhangzott, inkább konfrontatív jellegű volt, semmint érdembeli hozzászólás, vagy kérdés. Az utóbbi időben több erdélyi konferencián vettem részt, ahol ugyanezt a jelenséget tapasztaltam. Vélhetőleg a kérdezőni nem tudás a múlt öröksége, a társadalmi megnyilvánulásoktól való félelemé, a reprodukív oktatásé, a kérdezős-technika kifejlődésének kulturális hiányáé.

A csíkszeredai Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem dékánja, *Lányi Szabolcs* az egyetemnek a térség, a régió fejlődéséhez való hozzájárulásáról, az egyetem társadalmi szerepének felértékelődéséről beszélt. „A valóság meghaladta az elméletet, ezt bizonyítja ennek az egyetemnek a létrejötte is” – mondta Lányi. Hangsúlyozta, hogy az egyetemnek fejlesztési stratégiára van szüksége, mely az aktuális helyzet felméréséből kell kiinduljon, követné ezt a jövőképet megfogalmazása, a programterv kidolgozása és elindítása, valamint

annak monitorizálása. A dékán beszélt az egyetem merész terveiről is, mint amilyen például egy biotechnológia szak indítása. Ennek hallatán a hallgatók közül sokan kételkedve csóválták fejüket, a valóságtól való elrugaszkodás túlzásaként értékelve az elképzelést.

A vitaindító előadások sorában *Somai József*, az Erdélyi Magyar Civil Szervezetekért képviselője a civil szféra problémáit, valamint az intézményesülés lehetőségeit vázolta. A problémák közé sorolta a párhuzamosan létező román és romániai magyar társadalom létét, a civil szféra magán célú használatát, a Salat Levente által felállított 3-as függőségi rendszer létét (román állam, magyar állam, RMDSZ), melyet ő újabb 3 függőséggel (EU-s kapcsolatok, privát szektor, belső szervezési formák) egészített ki.

Pomogáts Béla, mint az Illyés Közalapítvány funkcióba lépő elnöke a határon túli magyarok támogatáspolitikájának reformjáról beszélt. Véleménye szerint az elmúlt tíz év pusztán kísérlet volt ezen a téren. A kísérlet tapasztalatait hasznosítani kell ugyan, de a „csordogáló” támogatási rendszerről – mely éppen csak az intézmények szinten tartására, a megszűnés határán történő lebegtetésére volt elégendő – át kell térni egy új támogatási rendszer bevezetésére, mely mélyebb és hatásosabb tervek, programok és stratégiák megvalósítását teszi lehetővé. Hangsúlyozta, hogy az alapítványi világnak ki kell maradni a politikából és a kulturális autonómia megteremtésének támogatásán kell fáradoznia, melynek létrejöttét a gazdasági fejlődés, a magyar intézmények és a magyar egyházak segíthetik. Az előadó ígéretet tett: minden erőfeszítésével azon lesz, hogy támogatást szerezzen a határon túli szellemi és kulturális örökség támogatására.

A vitaindító előadások keretében *Murvai László*, a bukaresti Oktatási Minisztérium Nemzetiségi Főosztályának vezetője a számok tükrében beszélt az elmúlt tíz-tizenkét év oktatási tendenciáiról, a Székelyföldet érintő kérdésekről, beiskolázási arányok változásáról, szakképzett pedagógusok számarányáról, az önálló magyar tannyelvű intézmények tagozatos (ahol román és magyar tanítási nyelvű osztályok léteznek egyazon intézmény keretében) intézményekké történő átalakulásáról.

A vitaindító előadások után öt szekcióban folyt tovább a konferencia munkája. Az *önigazgatás, gazdaságtörténet, regionális identitás* szekcióban a székelyföldi autonómia koncepciók és gazdasági, gazdaságtörténeti kérdések kerültek nagyjító alá, történelmi és filozófiai nézőpontból vizsgálták az autonómia létjogosultságát, a gazdasági autonómia közbirtokossági gyökereit, a gaz-

dasági modernizáció hatását, a műszaki fejlődés történetét, valamint ezeknek a regionális identitásra kifejtett hatását.

A *közösségi együttműködés* szekcióban, mely szekció a civil szféra, az önkormányzatok, az egyház közösségépítő próbálkozásaival foglalkozott, *Egyed Árpád*, Hargita Megye Tanácsának képviselője a helyi közigazgatási hatóságok problémáiról beszélt, arról, hogy a Székelyföld és ezen belül Hargita megye kimaradt az utóbbi években megvalósított országos fejlesztésekből, így az útépítési és csatornázási munkálatokat izraeli támogatásokból tudták csak finanszírozni. A helyi közigazgatási hatóságok Romániában nem törvényi hatóságok, az államtól és az állami költségvetéstől való függés, a gazdasági és pénzügyi meghatározottságok így behatárolják a tevékenységet. *Elekes András* plébános e szekció keretében az egyháznak az információs társadalomban betöltött szerepéről beszélt, azon felfogás változásának szükségességéről, hogy az egyházat a pápa, a püspökök és a papok alkotják. Véleménye szerint az egyház nem egy hierarchikus struktúra, hanem egy közösség, melynek szerepe ezáltal a közösség érdekeinek szolgálatá. *Elekes Zoltán*, a Caritas Alapítvány munkatársa a karitatív munka szükségességére hívta fel a figyelmet, hiszen az utóbbi tíz évben nagyon megnőtt a szegények, rászoruló aránya. Egyre több a nyugdíjas, viszont rendre csökken a nyugdíjak vásárlóereje.

A *gazdaság, tudás, fejlesztés* szekció keretében Székelyföld infrastruktúrája, a román–magyar határon átnyúló együttműködések, az EU-normák és Székelyföld viszonya, a mezőgazdaság, a földművelés alternatív lehetőségei, a székelyföldi kis- és nagyvállalkozók problémái voltak a fő kérdések. Az infrastrukturális problémák két szempontú megközelítését kaphattuk azáltal, hogy *Minier Gábor* Hargita Megye Tanácsa képviselőjében az önkormányzatok szerepéről beszélt az infrastruktúra fejlesztésben, *Leitmann Péter* pedig a magánvállalkozók véleményét foglalta össze e témában.

Az *örökségünk jövője* szekció a tágon értelmezett örökség problémáit, így a művészeti, műemlékvédelmi, régészeti kérdéseket, a turizmussal (barlangok, fürdők), valamint kulturális turizmussal kapcsolatos problémákat vázolta.

A *kulturális autonómia megteremtésének lehetőségei a Székelyföldön* szekció a könyvtárak és levéltárak, a zeneművészet és képzés, a színházak és a könyvkiadók, folyóiratok, szerkesztőségek, a közszolgálati médiák és a képzőművészet aktuális kérdéseivel foglalkoztak.

Figyelemfelkeltőek voltak e szekció keretében a művelődési szervezetekkel foglalkozó katasztereket, adatbázisokat bemutató előadások. *Vöfkori László* a Székelyföld kistérségeinek műemléki, régészeti térképein, valamint tö-

megsírjainak, védőszentjeinek, iskoláinak, az egyházi rendeknek, valamint a települések kialakulásának térképein dolgozik. Munkájával igyekszik felhívni a figyelmet a műemlékek „rongyolódására”, a közösség feladataira ezen építészeti, művészeti, népművészeti értékek fenntartásában.

Szöcs Lóránt, a Hargita Megyei Kulturális Központ munkatársa arról az adatbázis építési kezdeményezésükről számolt be, mely a megye összes kulturális intézményének számbavételére törekszik, legyenek azok bejegyzett jogi intézmények, vagy amatőr művészeti csoportok. Az általuk készített adatbázis fél év múlva lesz használható és hozzáférhető, remélhetőleg minden érdeklődő számára.

Nagy érdeklődés követte *Szép Gyulának*, az RMDSZ kulturális szakértőjének beszámolóját, aki mint képviselő az RMDSZ kulturális prioritásairól, így az írott és elektronikus sajtó támogatásáról, civil szervezetek (köztük az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, rövid nevén EMKE) létrehozásának a támogatásáról, a kormánytól kapott támogatás mértékének elégtelenségéről beszélt.

Dáné Tibor, az EMKE vezetője az egyesület pályázati rendszeréről, valamint két saját támogatáspolitikai elképzeléséről beszélt. Az egyik az információs társadalom következtében ránk szakadt szükséges szemléletváltás és azok segítése, akik értik az új kihívásokat. A másik elképzelés arról szól, hogy minden értékteremtő szervezetet szükséges támogatni. Nem támogatási prioritásokat kell megfogalmazni és a vagy-vagy kizárólagos döntés elvén működni, hanem a komplementaritás, az és-és támogatáspolitikájának kell előtérbe kerülnie. Hogy ez milyen mértékben egyezik a Pomogáts Béla elképzelésével a támogatási rendszer megújításával kapcsolatban, azt az olvasó mérlegelésére bízom.

Sajnálatos módon a konferenciáról hiányoztak a közintézmények, önkormányzatok vezetői, a politikusok közül is csak azok jöttek el, akik előadást tartottak és az ő részvételük is csak arra az időre korlátozódott, amíg a beszédüket megtartották. Így pusztába kiáltott szóként hatottak és válasz nélkül maradtak az előadók által a képviselőkhöz, megyei eljárókhöz, politikusokhoz intézett kérdések, építő vagy kevésbé építő jellegű kritikai megjegyzések és a helyzet javítását célzó javaslatok is. Belsőleges, meghitt hangulatban zajlott a konferencia, de magunkról – magunknak.

Hiányérzetet kelthetett a résztvevőkben, hogy a rendezvényről hiányoztak a diákok, pedig a helyszín alapján azt feltételezhattük volna, hogy nyüzsgögni fognak a kíváncsisággal és lelkesedéssel, egészséges kritikai érzékkel

rendelkező egyetemi hallgatók. Kérdéssé válik ezáltal, hogy a konferencián elhangzott javaslatok, stratégiák miként jutnak el a tágabb közösséghez, kik valósítják majd meg azokat?

Mint egy újonnan létrejött, a világ szellemi körforgásába bekapcsolódni kívánó, a technológiai fejlődéssel lépést tartó, minden újra nyitott egyetemről, úgy gondolom, elvárható lett volna, hogy valamilyen mértékben a többségi és külföldi (nem csak magyarországi) előadók is helyet, szót kapjanak, ők is kifejhessék, hogyan látják a Székelyföld helyét régióként ebben az országban, ebben a rohamosan globalizálódó világban. Vélhetőleg észrevételeik és meglátásaik szolgálhattak volna figyelemre méltó és alkalmazható újdonságokkal. Nagy diplomáciai lépés, lehetőség lehetett volna e konferencia arra, hogy megmutassuk magunkat a külvilágnak, hogy a külföldi és többségi meghívottakon keresztül egy ablak nyíljon a világra, melyen ők be-, mi pedig kitékinthetünk. Kétségkívül voltak néhányan, akik a többségiek közül meghívás nélkül is érdeklődést mutattak e konferencia iránt, de sajnálatos módon nem tudták leküzdeni a nyelvi akadályokat, így kénytelenek voltak feladni azon szándékukat, hogy legalább a hallgatóság soraiban részt vehessenek. Értetlenül álltam e probléma előtt, hiszen az angol és román nyelvű tolmácsolás ezen az egyetemen nem ütközik sem technikai, sem személyi jellegű akadályba. Az egyetem rendelkezésére álló korszerű felszerelés lehetővé teszi ennek megvalósítását, nem is szólva az angol–román szakon oktató képzett nyelvi lektorokról.

A konferencia pozitívuma, hogy a problémák vázolása mellett igyekezett tudatosítani a jelenlevőkben, hogy részt vehetnek és részt is kell venniük e problémák megoldásában, hiszen a Székelyföld jövője az ott élő emberek kezében van. „Az embereknek a saját sorsukért felelősséget kell vállalniuk, mert csak rajtunk múlik, hogy milyen lesz a Székelyföld jövője. Nem fog minket sem külföldi kormány, sem az Európai Unió, sem senki kívülről megváltani” – hallottuk Kolumbán Gábortól, a Székelyföld munkacsoport vezetőjétől a sajtótájékoztatón. E kijelentését mintegy a munkacsoport ethoszáként is felfoghatjuk.

A párhuzamosan zajló szekciók a résztvevőket állandó választások elé állították, számomra pedig lehetetlenné tették, hogy részt vegyek mind a 130 előadáson. A fenti szelektív ismertetést remélhetőleg pótolni fogja a hamarosan megjelenő konferenciakötet.